

УДК 377

Харабет В.В., Призовський державний технічний університет, м. Маріуполь

Харабет Віктор Вікторович – кандидат технічних наук, доцент кафедри «Соціологія та інженерна педагогіка» Призовського державного технічного університету. Коло наукових інтересів – проектування педагогічних систем і технологій професійного навчання учнів будівельних професій.

Класифікація педагогічних систем професійно-технічної освіти

У статті на основі професійно-педагогічних факторів та законодавчих і нормативних положень представлені різні підходи до класифікації педагогічних систем традиційної підготовки робітничих кадрів.

On the base of the professional-pedagogical factors and legislative-normative statements some different methods and classifications of the pedagogical systems of the traditional personnel training are presented in this article.

Підготовка робітничих кадрів – проблема багатоаспектна, яка відображає соціально-економічні та політичні умови в країні, яка поєднує в собі вирішення освітніх та професійних завдань. Більш ніж столітній період становлення та розвитку традиційної системи професійно-технічної освіти показує періодичну акцентуалізацію освітньої та виробничої підсистем у професіоналізації особистості молодого робітника.

Розвиток системи профтехосвіти в першій чверті ХХ століття прогнозується на ґрунті “... розвитку мережі професійно-технічних закладів різних типів, професійних спрямувань...” та “поєднання професійно-технічної та повної загальної середньої освіти й гнучкості освітньо-професійних програм з урахуванням змін на ринку праці та попиту на нові професії” [11, с. 3].

Надані концептуальні ідеї Національної

доктрини виступають основоположними факторами сучасної класифікації педагогічних систем професійно-технічної освіти. Їх класифікація також пов’язана з внутрішньосистемними факторами, які відображають стан компонентів педагогічних систем, а саме:

- цілей та завдань професійно-технічної освіти;
- змісту професійно-технічної освіти;
- учнів та педагогічних працівників навчального закладу як суб’єктів і об’єктів педагогічних систем;
- навчально-виробничого процесу як дидактичної системи професійної підготовки учнів;
- матеріально-технічної бази освітньої системи в умовах навчання;
- комплексного нормативно-методичного та науково-дидактичного забезпечення педагогічних систем;

- структури управління педагогічною системою.

Підходи, які склалися до класифікації педагогічних систем, у загальній та професійній педагогіці відображають наявність різних точок зору на характеристику сутності педагогічних систем. Представимо підходи ряду вчених-педагогів, дослідження яких пов'язані з педагогічними системами та їх класифікацією.

Т.А. Ільїна класифікує системи навчання на штучні, відкриті та нежорсткозв'язані [8, с. 16-17].

В.П. Беспалько підходить до класифікації педагогічних систем у залежності від історичних формацій, у рамках яких функціонують: системи первісного, рабовласницького, феодального, капіталістичного, соціалістичного і комуністичного суспільства, а також він виділяє “чисті” та “комбіновані” системи, які не містять у собі елементи колишніх та майбутніх педагогічних систем [5, с. 25].

С.І. Архангельський до класифікації педагогічних систем підходить з кібернетичних позицій і класифікує їх на системи складні, відкриті, динамічні, організовані та багатокомпонентні [2, с. 156].

О.Ф. Федорова, представляючи педагогічні системи професійної підготовки на різних рівнях узагальненості, підрозділяє їх на дидактичні системи теоретичного, виробничого навчання та передвипускної практики [16, с. 63-74].

В. Оконь відносить системи навчання до групи таких (динамічних) систем, що функціонують, а також характеризує їх як відкриті системи [12, с. 66-67].

В.С. Безруков класифікує педагогічні системи професійної освіти, виходячи з призначення (мети), та підрозділяє на малі (окремі системи виховання учнів), середні (діяльність училища в цілому), великі (системи освіти району, міста, області), суперсистеми (понадвеликі системи, які створюються для великих за розміром і цілями регіонів, республік у цілому). Поруч з переліченими системами вона виділяє й “особливі системи”, до яких відносить вихованців і педагогів [3, с. 103].

В.П. Симонов, розглядаючи освітній процес як цілісну педагогічну систему, представляє її як відкриту, конкретну (хоча б два його елементи – об'єктивні), динамічну (зміна властивостей у часі), централізовану й діяльну (взаємодія як

мінімум двох компонентів) [14, с. 39].

А.О. Лігоцький освітні системи вищої школи класифікує на ґрунті освітньо-кваліфікаційних рівнів, тобто на педагогічні системи підготовки молодших фахівців, бакалаврів, спеціалістів і магістрів [10, с. 85].

А.М. Алексюк у педагогіці вищої школи виділяє великі, середні та малі підсистеми [1, с. 311].

Представлені підходи до класифікації педагогічних систем відображають наявність різних аспектів до даної проблеми, однак домінянтою даних класифікацій виступає освітній фактор, тоді як у професійно-технічній освіті педагогічні системи – системи комплексного характеру, який інтегрує в собі освітні та виробничі системи. Тому класифікація педагогічних систем професійно-технічної освіти повинна враховувати, з одного боку, їх структуру, а з другого – сучасні законодавчо-нормативні вимоги та їх педагогічні системи, які склалися в практиці професійно-технічної освіти.

Розглянемо підходи до класифікації сучасних педагогічних систем професійно-технічної освіти на прикладі підготовки робітників будівельних професій.

Підставою для класифікації педагогічних систем професійно-технічної освіти виступає Закон України “Про професійно-технічну освіту” [7]. Він установлює основні ознаки педагогічних систем, які класифікуються, у залежності від загальноосвітньої підготовки учнів, типу професійно-технічного закладу, форми та рівня професійної підготовки учнів (робітників), а також галузевої спеціалізації підготовки учнів.

Сучасні педагогічні системи професійно-технічної освіти можуть бути класифіковані в залежності від:

- типу професійно-технічного навчального закладу: педагогічні системи професійно-технічних училищ відповідного профілю галузей економіки; вищих професійних училищ; центрів професійно-технічної освіти; навчально-курсівних комбінатів та інші педагогічні системи навчальних закладів, які здійснюють професійно-технічну освіту [7, с. 18];
- загальноосвітньої підготовки учнів: педагогічні системи на базі повної загальної середньої освіти або на базі загальної середньої освіти, а в окремих випадках і без базової освіти [7, с. 5];
- форми професійної підготовки: педагогічні

системи денної та вечірньої форм навчання [7, с. 12];

- етапу професіоналізації особистості робітника: педагогічні системи професійно-технічної освіти первинної (базової) підготовки; перепідготовки та підвищення виробничої кваліфікації [7, с. 3].

Кожна із представлених педагогічних систем поруч із загальними властивостями, властивими педагогічним системам, має і свої власні, що відображають їх специфіку.

Традиційна система підготовки кваліфікованих робітничих кадрів формувалася як система різноманіття типів навчальних закладів. Це пов'язувалося з особливостями виробництва галузей економіки, попитом різних за кваліфікацією та призначенням робітників, загальноосвітньою підготовкою молоді та їх соціальним статусом, покликанням, інтересами і здібностями.

На законодавчому рівні визначені типи професійно-технічних навчальних закладів, що становлять систему профтехосвіти України, визнаних забезпечити кваліфікованими робітничими кадрами вирішення соціально-економічних завдань [7, с. 18].

Кожний тип навчального закладу представляється власною моделлю педагогічної системи, що відображає його специфіку в національній системі профтехосвіти України, яка визначає їх статус.

Змістовний компонент педагогічних систем професійно-технічної освіти не тільки відображає якісний бік педагогічної системи, але й виступає фактором відбору абітурієнтів і формування учнівського колективу. Рівень попиту загальноосвітньої підготовки абітурієнтів визначається специфікою професії та встановленим навчальним планом і програмою кваліфікаційного рівня підготовки робітників.

Сучасні педагогічні системи професійно-технічної освіти проектуються на базі повної загальної середньої освіти або базової загальної середньої освіти з наданням можливості отримання повної загальної середньої освіти. Законодавчо допускається для отримання окремих професій проектування педагогічних систем без базової загальної освіти [7, с. 5].

Таким чином, освітня підсистема в педагогічній системі може бути представлена загальноосвітньою та професійною підготовкою або професійною підготовкою.

Законодавчим шляхом визначені дві форми професійно-технічної освіти, які здійснюються в професійно-технічних закладах: денна та вечірня (змінна) форми навчання, кожній з яких властиві власні педагогічні системи [7, с. 12].

Педагогічні системи професійно-технічної освіти денної форми навчання включають загальноосвітню та виробничу підсистеми, що утворюють у взаємозв'язку цілісну педагогічну систему. При цьому виробнича система є місцем виробничого навчання й практики учнів групи, тоді як при вечірній формі навчання учні представлені педагогічними системами підприємств-замовників. Таким чином, при вечірній формі навчання педагогічні системи професійно-технічної освіти представлені тільки підсистемами професійно-технічної підготовки.

Слід підкреслити, що педагогічні системи денної та вечірньої форм навчання повинні знаходитися в наступному змістовному взаємозв'язку, зв'язуючим ланцюгом якого виступають кваліфікаційні вимоги за професією.

Законом України "Про професійно-технічну освіту" визначається "...право на здобуття професійно-технічної освіти відповідно до покликань, інтересів і здібностей громадян, перепідготовку та підвищення кваліфікації" [7, с. 2]. Законодавством також визначена роль і місце системи професійно-технічної освіти у вирішенні поставлених завдань: вона «забезпечує професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації робітників» [7, с. 3].

Таким чином, законодавчим шляхом визначені три основні етапи професіоналізації особистості робітника і напрямки класифікації педагогічних систем: первинної (базової) професійної підготовки; перепідготовки та підвищення кваліфікації робітників. Слід підкреслити їх змістовний взаємозв'язок і наступність у прийнятій галузі економіки виробничих кваліфікаційних розрядів за професіями.

Класифікація педагогічних систем професійно-технічної освіти, яка ґрунтується на законодавчому акті, не відображає різноманіття внутрішніх факторів системи профтехосвіти, що визначають підходи до класифікації педагогічних систем у залежності від:

- циклу навчально-виробничого процесу: відкриті й закриті педагогічні системи професійно-технічної освіти;

- рівня професіоналізації особистості робітника: педагогічні системи міжгалузевого призначення, призначені для перепідготовки робітників різних професій галузей економіки; педагогічні системи загальногалузевого призначення, призначені для перепідготовки робітників однієї професії на іншу даної галузі;
- педагогічних систем загальнопрофесійного призначення для перепідготовки робітників широкого профілю; педагогічних систем приватнопрофесійного призначення, призначені для підготовки робітників з однієї професії (4, с. 19-20);
- заданої підприємством-замовником підготовки робітників за групою професій: педагогічні системи різного поєднання основної та суміжних професій, технологічно пов'язаних між собою;
- відповідності Державному Стандарту професії: стандартні та оригінальні педагогічні системи професійно-технічної освіти;
- призначення та застосування в системі професійно-технічної освіти: типові та робочі педагогічні системи;
- ступеня новизни: традиційні та інноваційні педагогічні системи професійно-технічної освіти.

Розглянемо характеристики педагогічних систем професійно-технічної освіти поданої класифікації на прикладі підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних училищах за групою будівельних професій: “Монтажник з монтажу сталевих і залізобетонних конструкцій, електрозварювальник ручного зварювання” [13].

У практиці підготовки робітників будівельних професій склалися два типи педагогічних систем у залежності від циклу навчально-виробничого процесу, визначальним фактором якого виступають особливості професії та стану матеріально-технічної бази училища з даної професії.

Екстравертна (відкрита) педагогічна система орієнтована на комплексну інтеграцію навчально-виробничого та виробничого процесів в умовах виробничої системи, тобто вона представляє педагогічну систему з відкритим циклом навчально-виробничого процесу. У даному випадку “відкритість” педагогічної системи характеризується різноманітним її ступенем у залежності від матеріально-технічних умов підготовки робітників в училищі:

- виробниче навчання в навчальних

майстернях з подальшим виробничим навчанням і практикою в умовах підприємства-замовника;

- виробниче навчання в навчальних майстернях, на навчальних майданчиках і полігоні з подальшим виробничим навчанням і практикою в умовах підприємства-замовника;
- виробниче навчання в навчальних майстернях, на навчальних майданчиках і полігоні з подальшою виробничою практикою на підприємстві-замовнику.

Інтравертна (закрита) педагогічна система, тобто з закритим циклом навчально-виробничого процесу, орієнтована на забезпечення вирішення поставлених навчально-виробничих завдань внутрішніми навчально-виробничими засобами і діяльністю педагогічних працівників профтехучилищ. Можливість реалізації повного циклу навчально-виробничого процесу в умовах профтехучилища в традиційній системі підготовки робітничих кадрів перш за все потребує достатньо високого рівня матеріально-технічної бази в училищі з даної професії, яка імітує виробничий процес і відповідає змісту навчальної програми.

Професіоналізація особистості молодого робітника – це процес удосконалення професійної майстерності робітника, пов'язаного з поетапним підвищенням його виробничої кваліфікації. Факторами професіоналізації виступає прийнята в галузі економіки система кваліфікаційних виробничих розрядів. У будівництві це шестирозрядна система, яка відображає складність робіт, що виконуються, і вимог до їх виконання [6, с. 9].

Початковий рівень професіоналізації особистості молодого робітника пов'язується з отриманням первинної (базової) професії, тобто з приватнопрофесійним рівнем, а при отриманні професії широкого профілю – з загальнопрофесійним. Загальногалузевий рівень передбачає зміну професії в межах установлених класифікатором професій для даної галузі економіки. Усі три розглянуті рівні об'єднані організаційно-технологічною спільністю однієї галузі економіки. У той же час міжгалузевий рівень передбачає переміщення робітника на рівень, відмінний за своїми характеристиками від попередніх, тобто зміну роду трудової діяльності у виробничих системах інших галузей економіки.

Таким чином, можна відзначити такі цілізмістовні особливості педагогічних систем поданих чотирьох рівнів професіоналізації особистості робітника:

- педагогічні системи приватнопрофесійного рівня, які відрізняються своєю вузькою спеціалізацією професійної підготовки учнів з однієї професії;
- педагогічні системи загальнопрофесійного рівня, які відрізняються більш широким цілізмістовним призначенням, і призначені для підготовки робітників як за групою професій, представлених основною і суміжними професіями даної галузі економіки;
- педагогічні системи загальнопрофесійного рівня пов'язані з перепідготовкою робітників з однієї професії на іншу даної галузі економіки. При цьому змістовний компонент педагогічних систем даного рівня включає як загальногалузеві знання, уміння і навички, так і приватнопрофесійні, що відображають зміст професії, яку опановують;
- педагогічні системи міжгалузевого рівня пов'язані з перепідготовкою робітників однієї галузі на іншу. При цьому змістовний компонент педагогічних систем міжгалузевого рівня включає загальнотехнічні знання, уміння і навички, необхідні для оволодіння професіями різних галузей економіки.

Виробнича система в соціально-економічних умовах піддається впливу зовнішніх науково-технічних факторів, що викликають модернізацію виробництва, впровадження нової техніки та найновіших технологій, а отже, і зміни в змісті професій. В організаційно-технологічних умовах виробничої системи виникає необхідність підготовки робітників за групами професій або інтегрованих професій при провідній ролі основної (базової) професії, що представляє провідний технологічний процес. Таким чином, можливі різні поєднання професій у залежності від виробничої спеціалізації підприємства-замовника.

Як показує професійно-педагогічна практика, педагогічні системи професійно-технічної освіти за групами професій мають вельми широкий спектр їх типології. Як приклад розглянемо підготовку робітників будівельних професій за групою будівельних професій (стропальник, такелажник, електрозварювальник) при провідній професії індустріального будівництва "Монтажник з монтажу сталевих і залізобетонних конструкцій". При цьому дане поєднання може

бути як з кожною професією групи окремо, так і разом з іншими професіями. Визначником їх поєднання виступає професійно-кваліфікаційна потреба підприємства-замовника на підготовку кваліфікованих робітників.

Таким чином, при проектуванні педагогічних систем професійно-технічної освіти за групою професій класифікація педагогічних систем набуває широкого діапазону.

Державний Стандарт професії виступає визначальним фактором проектування стандартних педагогічних систем професійно-технічної освіти, основою яких виступають типовий навчальний план і навчальна програма згідно з прийнятим Класифікатором професій [9, с. 15]. Виробнича система, що знаходиться в організаційно-технологічних умовах, які постійно змінюються, висуває нестандартні вимоги до підготовки кваліфікованих робітників, а отже, і нестандартність підходів до проектування відповідних педагогічних систем згідно з вимогами підприємства-замовника. Таким чином, виникає нестандартність замовлення підприємства на підготовку кваліфікованих робітників, а отже, ставиться завдання і проектування нестандартних (оригінальних) педагогічних систем.

Змістовну основу типових педагогічних систем професійно-технічної освіти становить Державний Стандарт професій, що і визначає їх багаторазовість використання в типових умовах виробництва при підготовці учнів за даною стандартною професією. На стадії реалізації типової педагогічної системи професійно-технічним училищем у заданих умовах виробничої системи здійснюється корекція типової педагогічної системи з метою наближення її до умов виробничої системи підприємства-замовника, тобто здійснюється створення робітничої педагогічної системи професійно-технічної освіти. Однак змістовний компонент педагогічної системи повинен зберігати інваріантність змісту професійної підготовки учнів за даною професією [15, с. 34]. Відзначимо характерні умови взаємозв'язку типових і робітничих педагогічних систем професійно-технічної освіти.

Систематичне вдосконалення змісту професійно-технічної освіти згідно зі змінами в науці, техніці й технології виробництва викликає необхідність періодичної розробки нових типових навчальних планів і типових

навчальних програм, а отже, і необхідність проектування нових типових педагогічних систем, а в подальшому і проектування їх робочих варіантів. Законодавчим шляхом установлюється і періодичність їх поновлення – не рідше одного разу в 5 років [7, с. 35]. Подана необхідність виникає і при зміні кваліфікаційної характеристики професії.

Типова педагогічна система, засадою якої виступає типовий навчальний план і типова навчальна програма за професією, в робочій уяві може бути представлена різними варіантами. Наприклад, педагогічна система підготовки учнів за професією “Монтажник з монтажу сталевих і залізобетонних конструкцій” може бути представлена для підготовки монтажників сталевих і залізобетонних конструкцій, промислових або цивільних споруд. Таким чином, педагогічні системи за однією професією можуть бути багатоваріантні.

Ступінь новизни педагогічних систем виражається в їх традиційності та інноваційності. На стадії розробки педагогічних систем, їх апробації та впровадження вони виступають як інноваційні. Інноваційність властива і педагогічним системам з різного роду поєднаннями основної та суміжних професій. Подальше їх застосування в широкій педагогічній практиці виводить їх на рівень традиційних педагогічних систем, у подальшому призначених для багаторазового їх застосування, тобто інноваційні системи переходять у статус традиційних.

Розглянуті основні підходи до класифікації педагогічних систем професійно-технічної освіти пов'язані з їх статусом, сутністю і логікою традиційної системи підготовки робітничих кадрів. Слід відзначити, що педагогічні системи професійно-технічної освіти, з одного боку, характеризуються різноманітністю векторів їх призначення, а з другого – різноманітністю факторів навколишнього середовища, що впливає на них. Цілісність як основна властивість систем і найважливіша умова їх існування виступає фактором диференціації педагогічних систем, забезпечуючи тим самим не тільки їх мобільність, але й пристосування до умов навколишнього середовища, які змінюються.

“Освіта і підготовка протягом усього життя” – процес, що охоплює період трудової діяльності людини. Зміна соціально-економічних умов, постійне удосконалення технологій виробництва і модернізація

виробничих процесів, а також інтереси людини, які постійно змінюються, виступають складовими факторів удосконалення і педагогічних систем професійно-технічної освіти, а отже, і розширення спектра їх класифікації.

Література

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: Підручник. – К.: Либідь, 1998. – 560 с.
2. Архангельский С.И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы. – М.: Высшая школа, 1980.
3. Безруков В.С. Педагогіка. Проективная педагогіка. Учебное пособие для инженерно-педагогических институтов и индустриально-педагогических техникумов. – Екатеринбург: Деловая книга, 1996. – 344 с.
4. Беляев А.П. Дидактические принципы профессиональной подготовки в профтехучилищах: Метод. пособие. – М.: Высшая школа, 1991. – 208 с.
5. Беспалько В.П. Основы теории педагогических систем (Проблемы и методы психолого-педагогического обеспечения технических обучающих систем). – Изд-во Воронежского ун-та, 1977. – 304 с.
6. Довідка кваліфікаційних характеристик професій працівників. – Вип. 64. Розд. 2. – Київ: УкрНДЦ “Екбуд”, 2001. – 448 с.
7. Закон України “Про професійно-технічну освіту” від 10 лютого 1998 року // Збірник законодавчих актів і нормативних документів системи професійно-технічної освіти. Т. 1. – К.: Асоціація “Укркомункваліфкадри”. – С. 37-69.
8. Ильина Т.А. Структурно-системный подход к организации обучения. – Вып. 1-3. – М., 1972-1973.
9. Класифікатор професій. ДК 003-95. Видання офіційне. Держстандарт України. – К.: Соцінформ, 2001. – 584 с.
10. Лигозький А.О. Теоретичні основи проектування сучасних освітніх систем. – К.: Техніка, 1997. – 201 с.
11. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта. 24 квітня – 1 травня 2002 р. – № 26. – С. 2-4.
12. Оконь В. Введение в общую педагогику. – М.: Высшая школа, 1990. – 381 с.
13. Сборник учебных планов и программ для подготовки квалифицированных рабочих в средних ПТУ // Монтажник по монтажу стальных и железобетонных конструкций, электросварщик ручной сварки, стропальщик. – М.: ВНИИ ПТО, 1987. – 142 с.
14. Симонов В.П. Педагогический менеджмент: 50 НОУ-ХАУ в области управления образовательным процессом: Учебное пособие. – М., 1997. – 264 с.
15. Стандарты профессионально-технического образования Украины / В.В. Томашенко, А.Д. Симак, Н.Г. Ничкало и др. – К.: Науковий світ, 2000. – 60 с.
16. Федорова О.Ф. Теоретические основы методической системы деятельности педагога и условия ее совершенствования // Основы дидактической системы профессиональной подготовки квалифицированных рабочих в средних профтехучилищах: Сборник научных трудов. – Ленинград.: ВНИИ ПТО, 1988. – С. 63-74.

Стаття надійшла до редколегії 08.10.2002 р.